nota

TER BESLUITVORMING
Aan: MPVO

Primair Onderwijs

Van
FPostcode Priv...
T Persoonsgegeven

Datum
10 juni 2022

Referentie
33039926

Bijlagen
1. Concept Kamerbrief
2. OR advies Grenzen stellen ruimte laten

Intern OCW afgestemd
PO, VO, WJZ

Extern OCW afgestemd
IvhO

Verzenden kamerbrief beleidsreactie Onderwijsraadadvies Grenzen stellen, ruimte laten

Aanleiding

Op 5 oktober 2021 publiceerde de Onderwijsraad het advies "Grenzen stellen, ruimte laten". De vaste Kamercommissie voor Onderwijs, Cultuur en Wetenschap heeft u gevraagd om een beleidsreactie te geven op het Onderwijsraad (OR) advies. Bij het debat sociale veiligheid op 11 maart 2022 heeft u toegezegd de brief voor de zomer van 2022 te versturen. Hierbij treft u een conceptbrief.

Geadviseerd besluit

Wij adviseren u:
- Bijgaande Kamerbrief te ondertekenen.

Kernpunten

- De OR richt zich in zijn advies op de vrijheid van richting en de vrijheid van inrichting met een focus op de democratische rechtsstaat. De beleidsreactie richt zich dan ook enkel op deze thema's.
- De Onderwijsraad doet in dit kader drie aanbevelingen: 1) werk de verplichte inhoud van onderwijs in democratische burgerschap preciezer uit, 2) houd scherper toezicht op het naleven van wettelijke kaders door scholen en schoolbesturen en 3) geef als overheid het goede voorbeeld door de uitgangspunten van de democratische rechtsstaat in acht te nemen.
- In deze brief worden geen nieuwe toezeggingen gedaan. Het advies richt zich vooral op het burgerschapsonderwijs. Het burgerschapsonderwijs is vorig jaar vernieuwd en inhoudelijk werd al hard gewerkt aan de punten die de OR heeft aangedragen.
- De Hoofdboodschap van de beleidsreactie is daarom:
  T.a.v. aanbeveling 1: werk de verplichte inhoud van onderwijs in democratische burgerschap preciezer uit
  - de vrijheid van scholen om hun eigen identiteit uit te dragen mag nooit een vrijbrief zijn voor ongelijkheid en onveiligheid.
  - dat u op verschillende manieren werkt aan een veilig schoolklimaat waarbinnen ook daadwerkelijk kan worden gewerkt aan burgerschap. Denk aan het verbeteren van het klachtenstelsel en het meldplicht bij ernstige incidenten sociale veiligheid. Voor de zomer ontvangt u een nota waarin de stand van zaken wordt toegelicht.
  - in de verduidelijkte en aangescherpte wettelijke burgerschapsopdracht wordt aangegeven wat minimaal van scholen wordt verwacht met betrekking tot het onderwijzen van burgerschap.

- dat u scholen ondersteunt bij het realiseren van de burgerschapsopdracht door de ondersteuningsstructuur burgerschap en het masterplan basisvaardigheden.

T.a.v. aanbeveling 2: houd scherper toezicht op het naleven van wettelijke kaders door scholen en schoolbesturen

- De aanscherping van de burgerschapsopdracht geeft inspectie meer mogelijkheid om te handhaven.
- U wilt beter toezien op en ingrijpen bij de sociale onveiligheid op scholen.
- Ook door uitbreiding bestuurlijk instrumentarium kunt u beter handhaven.

T.a.v. aanbeveling 3: geef als overheid het goede voorbeeld door de uitgangspunten van de democratische rechtsstaat in acht te nemen

- Door OCW open en het brede programma discriminatie en racisme wilt u als overheid zelf het goede voorbeeld geven.

Toelichting

Hieronder worden de reacties op de aanbevelingen nader uitgewerkt.

Adviezen OR met voorgestelde reactie

- *Aanbeveling OR: werk de verplichte inhoud onderwijs in democratische burgerschap preciezer uit*
  - U deelt de mening van de OR dat het voor scholen duidelijk moet zijn wat dient te worden onderwezen en om deze reden wil u scholen voldoende handvatten geven om de vernieuwde burgerschapsopdracht een volwaardige plek in het onderwijs te geven. Per 1 juli zal een nieuwe sector-overstijgende ondersteuningsstructuur in werking treden.
  - Momenteel wordt er in samenwerking met het onderwijsveld gewerkt aan het ontwikkelen van concrete kerndoelen voor het basisonderwijs en de onderbouw van het voortgezet onderwijs.
  - In de voorgestelde reactie geeft u aan het eens te zijn met de OR dat een veilig schoolklimaat minstens zo belangrijk is als het inhoudelijk curriculum om aan de basiswaarden van de democratische rechtsstaat te kunnen werken.
  - U gaat de komende tijd aan de slag om een veilig schoolklimaat te bevorderen. Na de zomer zal u de Kamer informeren over de uitwerking van de maatregelen op het gebied van sociale veiligheid. Voor een overzicht van de maatregelen die de komende tijd worden genomen wordt verwezen naar de brief over veilig en vrij onderwijs.[1]

- *Aanbeveling OR: overheid moet scherper toezien*
  - U onderschrijft de doelstelling van de OR om scherper toe te zien dat scholen zich houden aan wetgeving op het gebied van het onderwijzen van de basiswaarden van de democratische rechtsstaat en deze basiswaarden niet ondermijnen.

[1] Vergaderjaar 2021-2022, Kamerstuk 31293, nr. 611

    - De inspectie heeft hier met de recente herziening van het toezichtkader concrete uitwerking aan gegeven, en ziet toezicht en handhaving op burgerschap als een belangrijk aandachtspunt.
    - U uit ook in deze brief uw zorgen over formele en informele lesinstituten die al dan niet doelbewust jongeren vervreemden van de samenleving en polarisatie aanwakkeren.
    - Daarnaast geeft u aan dat recent aan de Kamer het wetsvoorstel is aangeboden waarmee het bestuurlijk instrumentarium wordt uitgebreid waarbij sociale veiligheid en burgerschap worden toegevoegd als grond voor wanbeheer.

- *Aanbeveling OR: overheid moet het goede voorbeeld geven*
    - U geeft aan dat de scheiding der machten erg belangrijk is. Grensbepalingen worden enkel gemaakt door de formele wetgever, lagere regelgevers en rechters.
    - U benadrukt dat ieders rechten worden gerespecteerd en er wordt gehandeld conform de algemene beginselen van behoorlijk bestuur.
    - De overheid moet op dit punt de ruimte die grondwettelijk aan scholen toekomt respecteren, en in haar beleidswensen de grenzen die de scheiding der machten stelt in acht nemen.

- Tot slot geeft u aan dat het uw missie is om de veiligheid, vrijheid en gelijkwaardigheid van elke leerling te kunnen garanderen. De komende tijd zal u samen met alle betrokkenen aan de slag gaan om de grenzen van de vrijheid van onderwijs duidelijk te blijven stellen en te bewaken, en waar nodig stevig op te treden tegen scholen die de veiligheid, vrijheid en gelijkwaardigheid van leerlingen niet waarmaken.

Sociale veiligheid

In deze brief wordt ook stil gestaan bij sociale veiligheid. Voor de zomer ontvangt u een nota over de maatregelen rondom sociale veiligheid waarin de stand van zaken wordt toegelicht en er worden opties voor uitwerking aangedragen waarover we u enkele beslispunten voorleggen.

nota

TER BESLUITVORMING
Aan: MPVO, MOCW

NIET TER VERZENDING

Voortgezet Onderwijs

Van
Postcode Priva...

T Persoonsgegeven
Postcode Pr...@minocw.nl

Postcode Privacy

T Persoonsgegeven
Postcode Pri...@minocw.nl

Datum
12 oktober 2022

Referentie

Bijlagen
Kamerbrief kabinetsreactie advies Onderwijsraad 'Grenzen stellen, ruimte laten'

Intern OCW afgestemd
PO, VO, DE, WJZ, HO&S, MBO

Kamerbrief kabinetsreactie advies Onderwijsraad
'Grenzen stellen, ruimte laten'

Aanleiding

In oktober 2021 heeft de Onderwijsraad het advies 'Ruimte laten, grenzen stellen' gepubliceerd. De kabinetsreactie op dit advies moet eind dit kalenderjaar naar de Tweede Kamer worden gestuurd.

Dat betekent dat deze uiterlijk in de CWIZO van 14 november (aanleveren 4 november) en de RWIZO van 29 november moet liggen. U heeft voor het zomerreces een eerdere versie ontvangen. Op basis van gesprekken rond de zomer over artikel 23 GW ligt er nu een nieuwe versie voor met daarin de normerende kant vanuit de burgerschapsopdracht.

Geadviseerd besluit

U wordt beiden geadviseerd om:

- Uw reactie te geven op de toon en de inhoud van de brief, zodat we verder kunnen met het uitwerken en (interdepartementaal en intern OCW) afstemmen van de beleidsreactie. Deze versie is nog **niet** de versie die we willen verzenden.

Kernpunten

- De Onderwijsraad adviseert om artikel 23 GW ongemoeid te laten, maar duidelijker te zijn in wat scholen *moeten* aanbieden (de kern), wat ze *mogen* aanbieden en wat ze absoluut *niet mogen* (de grenzen van artikel 23 GW).
- Rond de zomer hebben er twee brainstormsessies plaatsgevonden met MPVO over zijn visie op artikel 23 GW. De uitkomsten van deze brainstorm vormen de basis van deze beleidsreactie.
- De beleidsreactie heeft in principe alleen betrekking op het funderend onderwijs.
- De brief richt zich nu voornamelijk op burgerschap, en kent daarom een beperkt aantal acties die volgen uit de visie. Als u een meer actiegerichte brief wilt is het nodig om de scope te verbreden, naar bijvoorbeeld leermiddelen.
- De beleidsreactie is als volgt opgebouwd:
    - Deel I waarin MPVO een normerende insteek kiest, en stelt dat de vrijheid van onderwijs niet misbruikt mag worden om de democratische rechtstaat te ondermijnen.
    - Deel II van de brief bevat een samenvatting van het advies van de OWR en de acties die MPVO onderneemt om daar invulling aan te geven. In het kort stelt de OWR:

        - Vul de verplichte, gemeenschappelijke kern duidelijker in vanuit de democratische rechtsstaat
        - Definieer de buitengrens scherp aan de hand van de democratische rechtsstaat
        - Hanteer de democratische rechtsstaat ook als richtsnoer voor overheidszorg
    - Als reactie daarop geven we aan dat:
        - De in 2021 aangescherpte burgerschapsopdracht biedt handvatten om duidelijker te maken wat valt binnen de gemeenschappelijke kern, en waar de buitengrenzen van de vrijheid van onderwijs liggen. Daar willen we de komende tijd optimaal gebruik van maken, en waar nodig aanscherpen.
        - Daarnaast verwijst de brief naar het wetsvoorstel uitbreiding bestuurlijk instrumentarium.
        - MPVO benoemd in de brief dat er nog een aparte brief volgt over identiteitsverklaringen. Dat is gegeven de complexiteit en cf. uw eerdere besluit een aparte brief, zodat de beleidsreactie op het OWR advies tijdig (voor eind 2022) naar de TK kan.
- De directie WJZ wil meegeven dat in de conceptbeleidsreactie wordt aangegeven dat het instrument van de burgerschapsopdracht krachtiger mag worden ingezet dan tot op heden is gedaan. Dit is echter nog niet onderzocht en kan om deze reden nog onvoldoende worden onderbouwd. WJZ geeft aan dat het raadzaam is om de huidige burgerschapsopdracht en de mogelijke problemen eerst te onderzoeken.
- De Directie MBO doordenkt nog wat de verdere consequenties van deze brief voor het middelbaar beroepsonderwijs zijn.
- In de conceptbeleidsreactie staat de nieuwe wettelijke burgerschapsopdracht po/vo centraal, die basis biedt voor een gefundeerde reactie. Het mbo kent (nog) geen dergelijke wettelijke opdracht. De directies MBO en WJZ willen meegeven dat het goed is om de conceptbeleidsreactie in samenhang te bezien met het lopende traject waarin de landelijke kaders voor burgerschap in het mbo worden gedefinieerd. OCW heeft een commissie ingesteld die hierover in het najaar een adviesrapport uitbrengt. Daarmee wordt middels verduidelijking en herijking invulling gegeven aan wat de Onderwijsraad noemt de 'gemeenschappelijke kern', maar worden ook de 'groene zone' en de 'buitengrens' verduidelijkt. MOCW heeft, met akkoord van MPVO, per brief van 1 juli gecommuniceerd om eerst het gesprek met de TK en het veld te willen aangaan voordat nieuwe landelijke kaders worden vastgelegd. De planning is om in de eerste helft van 2023 het juridische traject te starten.

Toelichting

- **Politieke context:** aan de inhoud van artikel 23 GW worden deze kabinetsperiode geen wijzigingen aangebracht, aldus het coalitieakkoord. Ook de OWR adviseert geen fundamentele wijzigingen in artikel 23 GW.
- **Krachtenveld:** artikel 23 GW is een heet hangijzer in het onderwijsveld. De aangescherpte burgerschapswetgeving raakte voor (m.n.) confessionele scholen en hun vertegenwoordigers al aan artikel 23 GW. Wij verwachten met deze brief eenzelfde reactie. Tegelijkertijd is er maatschappelijk ook ruimte

voor een andere visie op artikel 23 GW, zoals deze ook in de brief wordt geschetst.

nota

TER BESLUITVORMING
Aan: MPVO en MOCW

Primair Onderwijs

Van
Postcode Priva...
T Persoonsgegeven

Datum
13 februari 2023

Referentie
35787115

Bijlagen
1. Conceptversie kabinetsreactie Onderwijsraadadvies 'Grenzen stellen, ruimte laten'

2. Conceptversie kabinetsreactie incl. opmerkingen MPVO oktober 2022

Intern OCW afgestemd
DE, HOenS, PO, VO, MBO, WJZ

Kabinetsreactie op het Onderwijsraadadvies 'Grenzen stellen, ruimte laten'

Aanleiding

In oktober 2021 heeft de Onderwijsraad het advies 'Ruimte laten, grenzen stellen' gepubliceerd. Door de commissie OCW is om een kabinetsreactie op dit onderwijsraadadvies gevraagd. Vorig jaar heeft u van ons twee conceptversies van de kabinetsreactie ontvangen. Op basis van uw feedback op de conceptversies en van de gesprekken die er rond de zomer over artikel 23 GW zijn gevoerd, ligt er nu een nieuwe conceptversie voor.

Graag horen wij voor het reces of u akkoord gaat met deze conceptversie. Streven is om de volgende afgestemde versie op 20 maart in de CWIZO te kunnen bespreken. Op uiterlijk 10 maart moet de Brief naar de postbus CWIZO worden verstuurd.

Geadviseerd besluit

- Wij adviseren u om akkoord te gaan met de conceptversie van de kabinetsreactie en met het delen van deze versie met het ministerie van BZK.

Kernpunten

- In oktober ontving u van ons een tweede conceptversie van de kabinetsreactie, waarin wij naar aanleiding van de gesprekken die we rond de zomer over artikel 23 GW voerden een duidelijker normenkader hadden opgenomen dan voorheen.
- In uw reactie gaf u, onder meer, aan dat het normenkader wat u betreft nog scherper kon worden gepresenteerd en concrete voorbeelden daarbij zouden helpen. U wilde in de brief de belofte opnemen dat, mocht blijken dat dit gekozen normenkader standaarden stelt waaraan het huidige inspectiekader niet voldoet, het inspectiekader zal worden herzien.
- Van het ministerie van BZK kregen wij terug dat een voorgesteld normenkader moest zijn voorzien van een juridisch houdbare grond.
- De inspectie gaf aan geen bewijs te zien van de suggestie dat het huidige inspectiekader niet voldoende scherp zou zijn, en sprak zich uit tegen het noemen van controversiële voorbeelden.
- Zowel BZK als de inspectie en collegadirecties van OCW vonden de algehele toon van de brief polariserend.
- In de bijgevoegde conceptversie hebben wij alle feedback proberen te verwerken, zonder daarmee de hoofdboodschap geweld aan te doen.

- Deze conceptversie is nog niet afgestemd met de Inspectie van het Onderwijs, maar we informeren hen er wel over.
- Deze conceptversie is nog niet opnieuw aan BZK voorgelegd. Wij willen dit doen nadat wij uw commentaar op de brief hebben teruggekregen.
- Op 8 maart staat er een brainstorm gepland om deze Kamerbrief in context te bespreken.

Toelichting

Naar aanleiding van uw vraag om een scherper normenkader onderstrepen we in de brief dat de school weliswaar een eigen visie op 'het goede leven' mag hebben en die in het onderwijs mag uitdragen, maar dat deze nooit de boventoon mag voeren ten opzichte van de burgerschapsopdracht. In diezelfde lijn expliciteren we de mogelijkheid dat de inspectie naast praktijken die nooit worden beschermd door art. 23 GW. ook praktijken mag begrenzen waarvan kan worden gesteld dat ze ooit werden beschermd door art. 23 GW, maar die in de context van de huidige burgerschapsopdracht niet langer acceptabel zijn.

Voor beide categorieën is er een aantal voorbeelden opgenomen om het normenkader te verduidelijken. Voor de eerste categorie noemen we de voorbeelden: het propageren van geweld, het dwingen van kinderen uit de kast te komen en het in lesmateriaal verheerlijken van de doodstraf. Hiertegen mag en zal de inspectie zonder meer optreden.

Voor de tweede categorie noemen we de voorbeelden: het aanbieden van naar sekse gescheiden onderwijs, het misbruiken van leermiddelen met daarin traditionele visies op de rolverdeling tussen mannen en vrouwen en het onderschrijven door een school van de Nashville-verklaring. Deze voorbeelden hebben tot op heden gevallen in een grijs gebied waarover in de samenleving echter niet zelden ongemak bestaat. De brief stelt dat het wenselijk is om meer duidelijkheid over dit type kwesties te geven.

In de brief wordt aangegeven dat u samen met de inspectie zult bekijken of de huidige onderzoekskaders wel voldoende richting geven om in bovenstaande voorbeelden een oordeel te vellen over de naleving van de wet en dat u, indien nodig, de onderzoekskaders zal aanpassen. De inspectie zelf geeft aan (in een ander verband) weinig noodzaak te zien voor aanpassing van de onderzoekskaders voor zover deze het burgerschapsonderwijs betreffen.

Naar aanleiding van de vraag van BZK over juridische haalbaarheid hebben we in de brief aangegeven dat het voorgestelde normenkader haar grond vindt in artikel 23 van de Grondwet, de burgerschapsopdracht en in de zorgplicht die scholen hebben voor veiligheid. De nu aan u voorgelegde versie van de brief is, als gezegd, nog niet met BZK afgestemd.

Controversiële voorbeelden vond de inspectie schadelijk omdat ze zouden polariseren en omdat ze zouden suggereren dat de inspectie nu haar werk niet goed doet. Om polarisering en onterechte claims over de kundigheid van de inspectie te voorkomen, hebben we alle voorbeelden in de brief aan de huidige toezichtspraktijk ontleend.

Planning brief

- Feb. week 3: Conceptversie Kamerbrief naar MPVO
- Feb. week 4/mrt week 1: Afstemmen Kamerbrief met BZK en inspectie
- Mrt week 2: Afgestemde versie Kamerbrief naar MPVO
- 8 mrt: Brainstorm Kamerbrief
- 10 mrt: Kamerbrief in postbus CWIZO
- 20 mrt: Kamerbrief besproken in CWIZO
- 4 apr.: Kamerbrief besproken in RWIZO
- 6 apr.: Kamerbrief besproken in MR

Kamerbrief over de voortgang van de beleidsagenda informele scholing
De thema's die centraal staan in deze kabinetsreactie raken nauw aan de thema's die centraal staan in Kamerbrief over de voortgang van de beleidsagenda informele scholing. Volgens de huidige planning zullen de brieven in dezelfde CWIZO van 20 maart worden besproken en parallel aan elkaar naar de Kamer worden verstuurd.

Kamerbrief uitvoering motie Simons/Gundogan en Kwint c.s.
Daarnaast wordt er nog een reactie verwacht op de moties Simons/Gundogan en Kwint c.s., over het verbieden van (delen van) identiteitsverklaringen in (m.n.) het reformatorisch onderwijs.

Om alles in geheel te bezien staat er een brainstorm ingepland op 8 maart.

Financiële gevolgen

De brief bevat geen nieuwe financiële voornemens. Alle genoemde maatregelen zijn op het bestedingsplan van VO en MBO te vinden.

nota

TER BESLUITVORMING
Aan: MOCW, MPVO

Primair Onderwijs

Van
Postcode Priv...
T Persoonsgegeven

Datum
12 april 2023

Referentie
37889679

Bijlagen
Conceptversie kabinetsreactie Onderwijsraadadvies 'Grenzen stellen, ruimte laten'

Intern OCW afgestemd
WJZ

Kabinetsreactie Onderwijsraadadvies 'Grenzen stellen, ruimte laten'

Aanleiding

In oktober 2021 heeft de Onderwijsraad het advies 'Ruimte laten, grenzen stellen' gepubliceerd. Op 22 januari 2022 is door de vaste commissie voor OCW om een kabinetsreactie op dit Onderwijsraadadvies gevraagd. Sindsdien hebben er met MPVO drie brainstorms over dit onderwerp plaatsgevonden en heeft MPVO verschillende conceptversies van de kabinetsreactie ontvangen. Naar aanleiding van de laatste brainstorm op 23 maart 2023 hebben wij een nieuwe versie van de kabinetsreactie geschreven.

Geadviseerd besluit

- Hebben wij de goede toon te pakken in deze versie van de brief?
- Kunnen we deze versie interdepartementaal delen voor afstemming?

Kernpunten

- In de brainstorm van 23 maart 2023 spraken we af om de focus van de brief te verleggen van het poneren van een scherp normenkader naar het vragen om openheid voor dialoog, om polarisering naar aanleiding van de kabinetsreactie te voorkomen.
- De huidige briefversie is nog niet afgestemd met de Inspectie van het Onderwijs. Zij zijn inmiddels wel uitgenodigd voor een overleg over deze briefversie.
- De huidige brieversie is ook nog niet afgestemd met BZK. Ons voorstel is om dit te doen nadat wij uw feedback op de brief hebben teruggekregen.

Toelichting

Veranderingen t.a.v. vorige versie
De voornaamste veranderingen ten aanzien van de vorige versie zijn als volgt:

- De focus van de brief is verlegd van het poneren van een scherp normenkader naar het vragen om verbinding, respect en openheid voor dialoog. Het begint met het juiste gesprek op school.
- In de brief is ruimte gemaakt voor een grijs gebied waar het aankomt op het handelen van de inspectie. Dat de inspectie optreedt wanneer de grenzen van de onderwijsvrijheid worden overtreden, spreekt voor zich. Dit staat nog altijd in de brief. Maar in veel gevallen is het niet direct duidelijk of de grenzen van onderwijsvrijheid zijn overtreden. De brief benadrukt de waarde van het houden van een goed gesprek met alle betrokkenen op school.

- Veel van de concrete voorbeelden zijn uit de brief verwijderd, omdat voorbeelden in de brief nu in de eerste plaats moeten dienen als illustratie van de gevraagde openheid voor een goed gesprek en de in dat verband geldende eisen. Die eisen moeten nog concreter worden uitgewerkt, mede op basis van de toezichtspraktijk, waarover wij de komende tijd met de inspectie gesprek gaan. Dat gesprek zal er hopelijk ook toe leiden dat we met meer concrete voorbeelden kunnen komen over hoe deze eisen in de praktijk worden getoetst en toegepast.
    - Wij hebben vooralsnog één concreet voorbeeld kunnen vinden dat deze functie kan dienen, namelijk het voorbeeld van het meldgebod menstruerende meisjes. Het noemen van **alleen** dit voorbeeld brengt wel risico's met zich mee. Gegeven het wantrouwen dat al bestaat tussen overheid en moslimgemeenschap, kan dit toch als polariserend worden ervaren. Vanuit de islamitische gemeenschap hebben wij al meermaals gehoord dat het door hen als stigmatiserend wordt ervaren wanneer zij keer op keer in een negatief daglicht worden gezet.
    - Wij hebben ook één abstracter voorbeeld toegevoegd, namelijk het voorbeeld van de Week van de Lentekriebels. Deze kunnen we ook in de brief opnemen voor balans in de brief. Het faciliteren van gebedsruimtes op openbare scholen kan, wanneer dit gewenst is, ook als voorbeeld worden toegevoegd.

Politieke overwegingen
- In het coalitieakkoord is opgenomen dat er geen noodzaak is om artikel 23 Grondwet aan te passen.
- Deze kabinetsreactie is in lijn met het coalitieakkoord.

Juridische overwegingen
De kabinetsreactie is in nauwe samenwerking met WJZ tot stand gekomen.

Financiële gevolgen
De brief bevat geen nieuwe financiële voornemens. Alle maatregelen die in de brief worden genoemd zijn al eerder geïntroduceerd en geaccordeerd en zijn op het bestedingsplan van VO en MBO te vinden.

Informatie die niet openbaar gemaakt kan worden

N.v.t.

Planning

- 26 april Overleg met inspectie
- 8 mei Einde reces, reactie MOCW en MPVO
- 9 mei Voorleggen aan BZK
- 10 mei Verwerken feedback BZK + in tas MOCW en MPVO
- 12 mei Aanleveren CWIZO
- 22 mei CWIZO
- 6 juni RWIZO
- 9 juni MR

Deze planning is bijzonder krap en laat weinig ruimte voor grote aanpassingen. Een alternatief kan daarom zijn de CWIZO van 12 juni met een MR van 23 of 30 juni.

nota

TER BESLUITVORMING
Aan: MPVO

Primair Onderwijs

Van
Postcode Priv...
T Persoonsgegeven

Datum
02 mei 2023

Referentie
38256480

Bijlagen
1. Kamerbrief schoon
2. Kamerbrief TC

Intern afgestemd met
VO, DE, MBO, PDR

Kabinetsreactie Onderwijsraadadvies 'Grenzen stellen, ruimte laten'

Aanleiding

Op basis van uw reactie van 24 april 2023 hebben wij een nieuwe conceptversie van de Kabinetsreactie op het Onderwijsraadadvies 'Grenzen stellen, ruimte laten' geschreven. In de nieuwe versie zijn deels ook de opmerkingen van andere directies en de Inspectie van het Onderwijs (hierna: inspectie) verwerkt.

Geadviseerd besluit

Wij adviseren u de voorgestelde wijzigingen over te nemen en van de nog onverwerkte feedback van de inspectie een deel over te nemen, zodat daarna de brief op de agenda van de CWIZO kan worden geplaatst.

Kernpunten

- Naar aanleiding van uw reactie zijn al uw tekstvoorstellen overgenomen, is de brief is simpeler verwoord en zijn er meer (micro)voorbeelden toegevoegd.
- De vorige conceptversie is ook gedeeld met de directies Emancipatie (DE) en Middelbaar Beroepsonderwijs (MBO), het Programma voor Discriminatie en Racisme (PDR), het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) en de inspectie.
- DE, MBO en PDR stelden vooral kleine tekstuele wijzigingen voor, deze zijn in de nieuwe versie van de brief verwerkt.
- BZK gaf naast kleine tekstuele wijzigingen ook twee fundamentelere punten van feedback mee: dat het onduidelijk is of de voorgestelde reikwijdte van art. 23 GW juridisch houdbaar is en dat het een risico is om art. 23 GW te beperkten aan de hand van subjectieve normen. De kleine tekstuele wijzigingen hebben wij verwerkt, de fundamentere punten van feedback leggen wij in deze nota aan u voor.
- De inspectie gaf naast kleine tekstuele wijzigingen ook grotere punten mee. Niet alle grotere punten hebben wij al in de brief verwerkt: dat de vrijheid van richting en inrichting groter zou zijn dan de brief doet voorkomen, dat de inspectie zich niet herkent in het beeld van onvoldoende grondig toezicht, dat de prioritering van de burgerschapsopdracht over onderwijsvrijheid in strijd is met de wetsgeschiedenis van de burgerschapsopdracht, dat de inspectie zich niet herkent in het beeld van onduidelijkheid over de burgerschapsopdracht en dat niet alle (micro)voorbeelden uit de brief even bruikbaar zijn. Ook deze wijzigingsvoorstellen leggen wij in deze nota aan u voor.
- Vanwege het mei-reces is de nieuwe versie van de brief nog niet afgestemd met WJZ. Wij hebben wel alle feedback met hen besproken.

Toelichting

Uw verzoeken ten aanzien van de brief
U gaf in reactie op de vorige versie van de brief drie grotere verzoeken mee. Hieronder leest u hoe we deze verzoeken in de nieuwe versie van de brief hebben verwerkt.

1. **Om de brief simpeler te verwoorden**

Dit verzoek hebben wij geprobeerd in te willigen door onnodig technische termen en constructies te versimpelen. Er zullen nog een aantal *enigszins* technische termen en constructies zijn achtergebleven waarvan wij denken dat ze wél nodig zijn om de boodschap van de brief duidelijk te maken. Wij adviseren u om deze termen en constructies te laten staan. Het gaat om termen als 'diversiteit' en 'polarisatie' en om toegankelijke juridische constructies.

2. **Om meer (micro)voorbeelden aan de brief toe te voegen**

In de brief zijn de volgende (micro)voorbeelden toegevoegd:

- P. 1: Samenkomst van verschillende geloofsrichtingen
- P. 4: Verschillen in politieke opvattingen
- P. 5/6: Ruimte voor klimaatdemonstraties
- P. 6: Gebruik van spotprenten door docenten

Eventueel kunt u hieraan nog het voorbeeld over de vraag van leerlingen om gebedsruimtes toevoegen. Ons advies zou zijn om met dit voorbeeld het bestaande voorbeeld over menstruerende meisjes te vervangen. Het voorbeeld over menstruerende meisjes is complex en ligt daardoor gevoelig.

3. **Om duidelijk te maken hoe we nu met situaties omgaan t.o.v. eerder**

U gaf aan graag voor alle voorbeelden aan te geven hoe er zonder en met onze 'nieuwe' invulling mee zou worden omgesprongen. Als uw vraag is om aan te geven hoe dat gesprek binnen een school en tussen de school en de samenleving eerder niet werd gevoerd, adviseren wij u om dit niet te doen. Dit werkt enkel polariserend, wat nu juist is wat u met deze brief niet wil doen.

Opmerkingen BZK + overwegingen
In haar reactie op de brief, geeft BZK twee fundamentele punten mee:

1. **Het is onduidelijk of het in de kabinetsreactie gepresenteerde voorstel over de reikwijdte van art. 23 GW juridisch houdbaar is**

Voor het bepalen van de reikwijdte van art. 23 GW leunt de kabinetsreactie sterk op het advies van de Onderwijsraad, de Onderwijsraad is echter geen autoriteit op het gebied van grondrechten. Het is daarmee niet uitgesloten dat het voorstel ongrondwettig worden geacht door de rechter.

Overweging: In lijn met onze eigen directie WJZ merkt BZK terecht op dat de gepresenteerde benadering van onderwijsvrijheid significant anders is dan de benadering van onderwijsvrijheid zoals die eerder is geweest. Niettemin is onze WJZ akkoord met de vorige versie en dus met deze benadering. Het is verder een politieke afweging of u het risico wilt lopen dat de verandering toch juridisch onhoudbaar wordt verklaard.

2. **Het is een risico om art. 23 GW te beperken aan de hand van subjectieve normen**

In de kabinetsreactie wordt gesteld dat de burgerschapsopdracht boven de onderwijsvrijheid gaat, met een beroep op de bevoegdheid voorwaarden te stellen waar onderwijs aan moet voldoen (art. 23, lid 7 GW). Dit is volgens BZK niet in strijd met de grondwet, maar wel riskant op het moment dat de burgerschapsopdracht wordt ingevuld aan de hand van begrippen die hun betekenis ontlenen aan subjectieve normen, bijvoorbeeld: dat leerlingen zich veilig moeten voelen. De kans bestaat volgens BZK dat het concept onderwijsvrijheid hiermee illusoir wordt.

Overweging: De constatering die BZK doet lijkt te berusten op de aanname dat het veilige schoolklimaat dat de burgerschapsopdracht van scholen vraagt gestaafd wordt aan de hand van de ervaringen van leerlingen. Hoewel de ervaring van leerlingen er natuurlijk toe doet, is dit geen terechte constatering; het veilige schoolklimaat wordt gestaafd aan de hand van voorwaarden waaraan een school moet voldoen om een veilige ervaring van leerlingen redelijkerwijs te kunnen garanderen, zoals respect voor mensen met andere denkbeelden. Wel bestaat het risico dat die voorwaarden als te beperkend worden beschouwd. Het is een politieke afweging of u dit risico wilt lopen.

Grotere verzoeken van de inspectie ten aanzien van de brief + overwegingen

In haar reactie op de brief benoemde de inspectie een aantal mogelijke kwetsbaarheden van de brief, waaronder in het bijzonder:

1. **Beperkingen ten aanzien van de vrijheid van richting en inrichting**

De inspectie vraagt zich af of scholen waar het aankomt op richting en inrichting niet meer ruimte hebben dan de brief op plekken doet vermoeden, bijvoorbeeld door te stellen dat openheid van scholen naar andere denkbeelden van scholen mag worden gevraagd.

Overweging: het vragen van openheid van scholen ten aanzien van andere denkbeelden vormt een centraal onderdeel van de huidige brief en van de boodschap die u wilt overbrengen. Tegelijkertijd maakt de inspectie duidelijk dat deze benadering van onderwijsvrijheid een significante verandering is ten opzichte van hoe onderwijsvrijheid eerder werd benaderd. Het is een politieke afweging of u deze verandering wilt maken.

2. **Grondigheid van het huidige toezicht**

De brief zou de suggestie wekken dat de inspectie nu moeite heeft om toezicht te houden op de burgerschapswet. Dit is een beeld waarin de inspectie zich niet herkent.

Overweging: Hoewel dit een suggestie is die u rechtstreeks aan het Onderwijsraadadvies ontleent, adviseren wij u om hierin aan de bezwaren van de inspectie tegemoet te komen. De stelling is schadelijk voor het vertrouwen in de inspectie en in de overheid als geheel.

3. **Herprioritering van de burgerschapsopdracht en onderwijsvrijheid**

In de brief wordt de vrijheid van onderwijs beschreven als aanvulling op de burgerschapsopdracht, terwijl dit in de redenering in de wetsgeschiedenis naar de burgerschapsopdracht toe andersom is gepresenteerd.

Overweging: De herprioritering vormt een centraal onderdeel van de huidige brief en van de boodschap die u wilt overbrengen. Tegelijkertijd constateert de inspectie dat de herprioritering niet in lijn is met de wetsgeschiedenis van de burgerschapsopdracht. Het is opnieuw een politieke afweging hoe u met deze constatering om wilt gaan.

4. **Onduidelijkheid rondom de burgerschapsopdracht**

In de brief wordt gesteld dat voor scholen de burgerschapsopdracht niet altijd duidelijk is. De inspectie geeft aan die onduidelijkheid niet te herkennen en een onderbouwing van die onduidelijkheid in de brief te missen.

Overweging: de inspectie constateert dat discussie rondom de burgerschapsopdracht eerder een maatschappelijke discussie is die met onduidelijkheid niets te maken heeft. Dit sluit niet aan bij het Onderwijsraadadvies. Wij adviseren u om claims rondom (on)duidelijkheid voor nu te vermijden, omdat het niet voldoende duidelijk is hoe de stand van zaken echt is.

5. **Het gebruik van voorbeelden:**

a) Het voorbeeld over menstruerende meisjes: de inspectie constateert dat onbesproken blijft dat de islamitische school naar haar grondslag nog altijd meisjes vraagt om tijdens de menstruatie niet te bidden.
b) Het voorbeeld over lentekriebels: dit gaat volgens de inspectie niet over onderwijsvrijheid maar over de gevoeligheid van de burgerschapsopdracht in het maatschappelijk debat.
c) Het microvoorbeeld over scholen die kinderen dwingen naar hun ouders toe uit de kast te komen: dit gaat meer over sociale veiligheid dan over de burgerschapsopdracht.
d) Het microvoorbeeld over lesmethoden in islamitisch onderwijs. Dit lag volgens de inspectie genuanceerder en is door de inspectie niet geproblematiseerd.

Overweging:

a) De inspectie wijst erop dat de brief geen recht doet aan de complexiteit van het voorbeeld rondom menstruerende meisjes, wij adviseren u dit oordeel ter harte te nemen en het voorbeeld uit de brief te verwijderen. Doet u dit niet, dan kan het voorbeeld onnodig leiden tot polarisering. Het voorbeeld kunt u vervangen door een ander voorbeeld, bijvoorbeeld het voorbeeld over gebedsruimtes (zie eerder in deze nota).
b) De inspectie wijst erop dat het voorbeeld rondom lentekriebels in de eerste plaats gaat over de gevoeligheid van de burgerschapsopdracht in het maatschappelijk debat. De boodschap die u wilt overbrengen is dat het onderdeel is van de burgerschapsopdracht om dergelijke gevoeligheden bespreekbaar te maken. Wij adviseren u daarom het voorbeeld te laten staan.
c) Wij adviseren u om ook het microvoorbeeld over scholen die kinderen dwingen naar hun ouders toe uit de kast te komen te laten staan. Het

voorbeeld wordt genoemd in de context van praktijken die ook los van de burgerschapsopdracht buiten de grenzen van onderwijsvrijheid vallen.

d) Het microvoorbeeld over lesmethoden in islamitisch onderwijs hebben wij in de nieuwe versie van de brief anders geformuleerd. Met de nieuwe formulering wordt er recht gedaan aan de nuance waar de inspectie op wijst.

Planning

- 8 mei Einde reces, reactie MPVO
- 10 mei Verwerken alle feedback + in tas MOCW en MPVO
- 12 mei Aanleveren CWIZO
- 22 mei CWIZO
- 6 juni RWIZO
- 9 juni MR

Deze planning is bijzonder krap en laat weinig ruimte voor grote aanpassingen. Een alternatief kan daarom zijn de CWIZO van 12 juni met een MR van 23 of 30 juni.

nota

TER BESLUITVORMING
Aan: MPVO, MOCW

Primair Onderwijs

Van
Postcode Priv...
T Persoonsgegeven

Datum
15 mei 2023

Referentie
38256480

Bijlagen
1. Kamerbrief schoon
2. Kamerbrief TC

Intern afgestemd met
VO, DE, MBO, PDR, WJZ

Extern afgestemd met
IvhO

Kabinetsreactie Onderwijsraadadvies 'Grenzen stellen, ruimte laten'

Aanleiding

Op basis van uw reactie van 24 april 2023 en van MOCW van 11 mei jl. hebben wij een nieuwe conceptversie van de Kabinetsreactie op het Onderwijsraadadvies 'Grenzen stellen, ruimte laten' geschreven. In de nieuwe versie zijn deels ook de opmerkingen van andere directies en de Inspectie van het Onderwijs (hierna: inspectie) verwerkt.

Geadviseerd besluit

Wij adviseren u:
- Akkoord te gaan met de voorgestelde brief.
- De brief te agenderen voor de CWIZO van 12 juni.

Kernpunten

- Naar aanleiding van de reactie van MPVO zijn al zijn tekstvoorstellen overgenomen, is de brief is simpeler verwoord en zijn er meer (micro)voorbeelden toegevoegd.
- Naar aanleiding van de opmerkingen van MOCW over welke type onderwijs de reactie gaat, is dit in de brief verduidelijkt.
- De vorige conceptversie is ook gedeeld met de directies Emancipatie (DE) en Middelbaar Beroepsonderwijs (MBO), het Programma voor Discriminatie en Racisme (PDR), het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) en de inspectie.
- DE, MBO en PDR stelden vooral een paar tekstuele wijzigingen voor, deze zijn in de nieuwe versie van de brief verwerkt.
- MBO geeft aan dat deze brief hen niet treft. MOCW leest mee vanuit het dossier emancipatie.
- BZK gaf naast enkele (kleine) tekstuele wijzigingen ook twee fundamentelere punten van feedback mee over de (houdbaarheid van de) interpretatie van art. 23 GW en over het hanteren van subjectieve normen. De tekstuele wijzigingen hebben wij verwerkt. De fundamentelere punten van BZK delen wij niet. Dit wordt onder het kopje *Opmerkingen BZK + overwegingen* verder toegelicht. BZK lijkt daardoor op deze twee punten niet akkoord te zijn met de huidige versie van de brief. Voordat verder zal worden afgestemd met BZK leggen wij de punten bij u voor.
- Op 9 mei heeft op ambtelijk niveau een gesprek plaatsgevonden met de inspectie. De inspectie gaf aan dat de brief niet in lijn was met het handelen van de inspectie. Op verzoek van de inspectie hebben wij duidelijker

omschreven hoe de inspectie toetst of scholen voldoen aan de burgerschapsopdracht en om daarbij het belang van een gesprek over de achtergrond waartegen het handelen plaatsvindt te benadrukken.

Financiële gevolgen

Geen.

Toelichting

Uw verzoeken ten aanzien van de brief
U gaf in reactie op de vorige versie van de brief drie grotere verzoeken mee. Hieronder leest u hoe we deze verzoeken in de nieuwe versie van de brief hebben verwerkt.

1. **Om de brief simpeler te verwoorden**

Dit verzoek hebben wij geprobeerd vorm te geven door technische termen en constructies te versimpelen en waar mogelijk te vermijden. Er is nog een aantal technische termen en constructies gehandhaafd die naar onze mening nodig zijn om de boodschap van de brief duidelijk te maken. Wij adviseren u om deze termen en constructies te laten staan. Het gaat om termen als 'diversiteit' en 'polarisatie' en om toegankelijke juridische terminologie.

2. **Om meer (micro)voorbeelden aan de brief toe te voegen**

In de brief zijn de volgende (micro)voorbeelden toegevoegd:

- P. 1: Samenkomst van verschillende geloofsrichtingen
- P. 4: Verschillen in politieke opvattingen
- P. 5: Inrichten van stilte- of gebedsruimtes
- P. 5/6: Ruimte voor klimaatdemonstraties
- P. 6: Gebruik van spotprenten door docenten

Het voorbeeld over het inrichten stilte- of gebedsruimtes stellen we voor als alternatief voor het voorbeeld over het verplicht melden van de menstruatie voor het verrichten van het gebed. Dit laatste voorbeeld is complex en ligt daardoor gevoelig.

3. **Om duidelijk te maken hoe we nu met situaties omgaan t.o.v. eerdere situaties**

U gaf aan graag bij alle voorbeelden een vergelijking te maken tussen de oude en de nieuwe invulling van art. 23 GW. Wij hebben geen direct onderscheid gemaakt tussen een oude en nieuwe invulling om verwarring te voorkomen. We hebben dit verschil proberen te verduidelijken door vooral het voeren van het gesprek t.a.v. de nieuwe invulling te benadrukken. De voorbeelden laten zien dat er momenteel echt anders wordt omgegaan dan met situaties van eerder.

Opmerkingen BZK + overwegingen
In haar reactie op de brief, geeft BZK twee fundamentele punten mee:

a) **Interpretatie art. 23 GW**

Voor het bepalen van de reikwijdte van art. 23 GW leunt de kabinetsreactie op het advies van de Onderwijsraad. Daarin wordt de democratische rechtsstaat nadrukkelijker en explicieter aan het interpretatiekader van art. 23 GW toegevoegd. BZK wijst erop dat interpretaties van de Onderwijsraad niet hoeven te worden gevolgd door anderen (bijvoorbeeld de rechter).

Overweging WJZ: het klopt uiteraard dat tussen verschillende instanties verschil van inzicht kan bestaan over de interpretatie van art. 23 GW. Het is eveneens juist dat de interpretatie van de Onderwijsraad, die in de beleidsreactie wordt gevolgd, een nieuwe stap is. Wat ons betreft is hier echter voldoende grondslag voor. Dat de onderwijsvrijheid wordt begrensd door democratisch-rechtsstatelijke uitgangspunten staat immers niet ter discussie, terwijl het belang van die uitgangspunten steeds zwaarwegender kan worden geacht (ook door de grondwetgever, blijkens de recente introductie van de algemene bepaling aan de Grondwet). BZK heeft geen argumenten aangereikt waarom deze interpretatie onjuist of ontoelaatbaar zou zijn.

b) **Subjectiviteit van normen**
BZK ziet risico's als de burgerschapsopdracht wordt ingevuld aan de hand van subjectieve begrippen, bijvoorbeeld: dat leerlingen zich veilig moeten voelen. De kans bestaat volgens BZK dat het concept onderwijsvrijheid hiermee illusoir wordt.

Overweging: De constatering die BZK doet, lijkt te berusten op de aanname dat het veilige schoolklimaat dat de burgerschapsopdracht van scholen vraagt, gestaafd wordt aan de hand van de ervaringen van leerlingen. Hoewel de ervaring van leerlingen er natuurlijk toe doen, is dit geen terechte constatering. Het betreft voorwaarden om een veilige ervaring van leerlingen *redelijkerwijs te kunnen garanderen*, zoals respect voor mensen met andere denkbeelden. Het is dus niet zo dat de uit de burgerschapsopdracht voortvloeiende eisen van subjectieve aard zijn.

Planning

- 2 juni Aanleveren CWIZO
- 12 juni CWIZO
- 27 juni RWIZO
- 30 juni MR

nota

TER ONDERTEKENING
Aan: MOCW

Primair Onderwijs

Van
Postcode Priva...
T Persoonsgegeven

Datum
28 juni 2023

Referentie
39298616

Bijlagen
- Kamerbrief TK schoon
- Kamerbrief TK TC
- Kamerbrief EK
- Aanbiedingsbrief EK
- Notadossier

Kabinetsreactie op het Onderwijsraadadvies 'Grenzen stellen, ruimte laten' met nota's naar de Tweede Kamer

Aanleiding

Door de vaste commissie voor Onderwijs, Cultuur en Wetenschap is gevraagd om een kabinetsreactie op het advies ‘Grenzen stellen, ruimte laten’ dat de Onderwijsraad in 2021 publiceerde. Deze kabinetsreactie is nu klaar om aan de Eerste en Tweede Kamer te worden verstuurd. Conform de beleidslijn Actieve openbaarmaking nota’s zullen met de brief ook alle relevante nota’s aan de Kamers worden verzonden en voor anderen openbaar worden gemaakt.

Geadviseerd besluit

- Wij adviseren u akkoord te gaan met het versturen van de brief aan de Tweede Kamer
- Wij adviseren u akkoord te gaan met het versturen van de brief aan de Eerste Kamer onder begeleiding van de bijgevoegde aanbiedingsbrief
- Wij adviseren u akkoord te gaan met het openbaar maken van alle relevante nota’s bij de brief, inclusief deze nota.

Kernpunten

- Op 27 mei jl. is de brief akkoord bevonden in de RWIZO en doorgeleid naar de MR, op voorwaarden dat enkele tekstuele wijzigingen in de brief zouden worden verwerkt.
- In de bijgevoegde versie van de brief zijn de voorgestelde wijzigingen verwerkt. Daarnaast zijn door onszelf nog enkele wijzigingen gemaakt.
- De gewijzigde brief is voor de MR van 7 juli als hamerstuk geagendeerd en kan diezelfde dag aan de Tweede Kamer worden verzonden.
- Op 15 juni 2021 heeft toenmalige minister voor Basis- en Voortgezet Onderwijs en Media (BVMO) in een plenair debat toegezegd om alle stukken die betrekking hebben op de uitvoering en handhaving van het wetsvoorstel Verduidelijking van de burgerschapsopdracht aan scholen in het funderend onderwijs (Kamerstuk 35.351) ook aan de Eerste Kamer te versturen.
- In de kabinetsreactie op het Onderwijsraadadvies ‘Grenzen stellen, ruimte laten’ komt de (verduidelijkte) burgerschapsopdracht veel ter sprake. Om aan de toezegging van de toenmalige minister BVOM tegemoet te komen, adviseren wij u om de kabinetsreactie ook aan de Eerste Kamer te versturen.
- Gedurende het proces naar de definitieve Kamerbrief toe zijn er in totaal zes beslisnota’s aan u en/of de voormalige minister voor Primair en Voortgezet Onderwijs voorgelegd, exclusief deze nota.
- Van de nota’s zijn alleen de persoonsgegevens gelakt.

Kernpunten

Verzochte tekstuele wijzigingen RWIZO
Vanuit het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) werd verzocht om een tweetal wijzigingen in de brief te maken:

1. Om de kenmerking van vrijheid, gelijkwaardigheid en solidariteit als basiswaarden van de democratische rechtsstaat duidelijker te presenteren basiswaarden van de democratische rechtsstaat *in de context van de burgerschapsopdracht*.
2. Om uit de zin "Het doel van deze kabinetsreactie is om te verhelderen hoe we er gezamenlijk voor zorgen dat scholen in het funderend onderwijs handelen binnen de grenzen van artikel 23 van de Grondwet zoals die er anno 2023 uitzien" de zinsnede 'zoals die er anno 2023 uitzien' te schrappen.

Naar aanleiding van inbreng van het Sociaal Cultureel Planbureau (SCP) werd daarnaast verzocht om in de brief te expliciteren dat de burgerschapsopdracht recent in wetgeving verankert is en te zijner tijd zal worden geëvalueerd.

Alle verzochte wijzigingen zijn in de bijgevoegde versie van de brief verwerkt. De gewijzigde versie is met BZK afgestemd.

Eigen tekstuele wijzigingen na RWIZO
In aanvulling op de verzochte wijzigingen zijn er door onszelf nog enkele wijzigingen gemaakt ten behoeve van de feitelijkheid van de brief:

1. Waar werd aangegeven dat de wet over de uitbreiding van het bestuurlijk instrumentarium in de Eerste Kamer voorlag wordt, in lijn met de recente ontwikkelingen, nu aangegeven dat de wet door de Eerste Kamer is aangenomen.
2. Waar direct of indirect gesproken werd vanuit of over de minister voor Primair en Voortgezet onderwijs is dit vervangen door de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap of is dit op een andere manier gewijzigd.

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

TER BESLUITVORMING
Aan: MPVO, MOCW

NIET TER VERZENDING

Dank! Nog veel 'energyds, onderwijds, mis met name ook eigen visie, operationalisering en verduidelijking van norm. Zie hier ons eigen aangeschapte kader hier veel milk leggen

nota

Kamerbrief kabinetsreactie advies Onderwijsraad 'Grenzen stellen, ruimte laten'

Voortgezet Onderwijs

Van
Persoonsgege...
Persoonsgegeven
Persoonsgegeven
Persoonsgegev...
Persoonsgegeven
Persoonsgegeven

Datum
12 oktober 2022

Referentie

Bijlagen
Kamerbrief kabinetsreactie advies Onderwijsraad 'Grenzen stellen, ruimte laten'

Intern OCW afgestemd
PO, VO, DE, WJZ, HO&S, MBO

Aanleiding

In oktober 2021 heeft de Onderwijsraad het advies 'Ruimte laten, grenzen stellen' gepubliceerd. De kabinetsreactie op dit advies moet eind dit kalenderjaar naar de Tweede Kamer worden gestuurd.

Dat betekent dat deze uiterlijk in de CWIZO van 14 november (aanleveren 4 november) en de RWIZO van 29 november moet liggen. U heeft voor het zomerreces een eerdere versie ontvangen. Op basis van gesprekken rond de zomer over artikel 23 GW ligt er nu een nieuwe versie voor met daarin de normerende kant vanuit de burgerschapsopdracht.

Geadviseerd besluit

Dit vergt nog wel wat tijd en doorderking - is meer mogelijkheden nodig in deze brief

U wordt beiden geadviseerd om:

- Uw reactie te geven op de toon en de inhoud van de brief, zodat we verder kunnen met het uitwerken en (interdepartementaal en intern OCW) afstemmen van de beleidsreactie. Deze versie is nog **niet** de versie die we willen verzenden.

Kernpunten

- De Onderwijsraad adviseert om artikel 23 GW ongemoeid te laten, maar duidelijker te zijn in wat scholen *moeten* aanbieden (de kern), wat ze *mogen* aanbieden en wat ze absoluut *niet mogen* (de grenzen van artikel 23 GW). ONS
- Rond de zomer hebben er twee brainstormsessies plaatsgevonden met MPVO over zijn visie op artikel 23 GW. De uitkomsten van deze brainstorm vormen de basis van deze beleidsreactie.
- De beleidsreactie heeft in principe alleen betrekking op het funderend onderwijs.
- De brief richt zich nu voornamelijk op burgerschap, en kent daarom een beperkt aantal acties die volgen uit de visie. Als u een meer actiegerichte brief wilt is het nodig om de scope te verbreden, naar bijvoorbeeld leermiddelen.
- De beleidsreactie is als volgt opgebouwd:
    - Deel I waarin MPVO een normerende insteek kiest, en stelt dat de vrijheid van onderwijs niet misbruikt mag worden om de democratische rechtstaat te ondermijnen.
    - Deel II van de brief bevat een samenvatting van het advies van de OWR en de acties die MPVO onderneemt om daar invulling aan te geven. In het kort stelt de OWR:
        - Vul de verplichte, gemeenschappelijke kern duidelijker in vanuit de democratische rechtsstaat

Deel is verduidelijking en concretisering van de normen en regels.

- Definieer de buitengrens scherp aan de hand van de democratische rechtsstaat
- Hanteer de democratische rechtsstaat ook als richtsnoer voor overheidszorg

o Als reactie daarop geven we aan dat:
- De in 2021 aangescherpte burgerschapsopdracht biedt handvatten om duidelijker te maken wat valt binnen de gemeenschappelijke kern, en waar de buitengrenzen van de vrijheid van onderwijs liggen. Daar willen we de komende tijd optimaal gebruik van maken, en waar nodig aanscherpen.
- Daarnaast verwijst de brief naar het wetsvoorstel uitbreiding bestuurlijk instrumentarium.
- MPVO benoemd in de brief dat er nog een aparte brief volgt over identiteitsverklaringen. Dat is gegeven de complexiteit en cf. uw eerdere besluit een aparte brief, zodat de beleidsreactie op het OWR advies tijdig (voor eind 2022) naar de TK kan.

- De directie WJZ wil meegeven dat in de conceptbeleidsreactie wordt aangegeven dat het instrument van de burgerschapsopdracht krachtiger mag worden ingezet dan tot op heden is gedaan. Dit is echter nog niet onderzocht en kan om deze reden nog onvoldoende worden onderbouwd. WJZ geeft aan dat het raadzaam is om de huidige burgerschapsopdracht en de mogelijke problemen eerst te onderzoeken.
- De Directie MBO doordenkt nog wat de verdere consequenties van deze brief voor het middelbaar beroepsonderwijs zijn.
- In de conceptbeleidsreactie staat de nieuwe wettelijke burgerschapsopdracht po/vo centraal, die basis biedt voor een gefundeerde reactie. Het mbo kent (nog) geen dergelijke wettelijke opdracht. De directies MBO en WJZ willen meegeven dat het goed is om de conceptbeleidsreactie in samenhang te bezien met het lopende traject waarin de landelijke kaders voor burgerschap in het mbo worden gedefinieerd. OCW heeft een commissie ingesteld die hierover in het najaar een adviesrapport uitbrengt. Daarmee wordt middels verduidelijking en herijking invulling gegeven aan wat de Onderwijsraad noemt de 'gemeenschappelijke kern', maar worden ook de 'groene zone' en de 'buitengrens' verduidelijkt. MOCW heeft, met akkoord van MPVO, per brief van 1 juli gecommuniceerd om eerst het gesprek met de TK en het veld te willen aangaan voordat nieuwe landelijke kaders worden vastgelegd. De planning is om in de eerste helft van 2023 het juridische traject te starten.

Toelichting

- **Politieke context:** aan de inhoud van artikel 23 GW worden deze kabinetsperiode geen wijzigingen aangebracht, aldus het coalitieakkoord. Ook de OWR adviseert geen fundamentele wijzigingen in artikel 23 GW.
- **Krachtenveld:** artikel 23 GW is een heet hangijzer in het onderwijsveld. De aangescherpte burgerschapswetgeving raakte voor (m.n.) confessionele scholen en hun vertegenwoordigers al aan artikel 23 GW. Wij verwachten met deze brief eenzelfde reactie. Tegelijkertijd is er maatschappelijk ook ruimte voor een andere visie op artikel 23 GW, zoals deze ook in de brief wordt geschetst.

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

TER BESLUITVORMING
Aan: MPVO en MOCW

Primair Onderwijs

Van
Persoonsgege...
Persoonsgegeven

Datum
13 februari 2023

Referentie
35787115

Bijlagen
1. Conceptversie kabinetsreactie Onderwijsraadadvies 'Grenzen stellen, ruimte laten'

2. Conceptversie kabinetsreactie incl. opmerkingen MPVO oktober 2022

Intern OCW afgestemd
DE, HOenS, PO, VO, MBO, WJZ

nota

Kabinetsreactie op het Onderwijsraadadvies 'Grenzen stellen, ruimte laten'

Aanleiding

In oktober 2021 heeft de Onderwijsraad het advies 'Ruimte laten, grenzen stellen' gepubliceerd. Door de commissie OCW is om een kabinetsreactie op dit onderwijsraadadvies gevraagd. Vorig jaar heeft u van ons twee conceptversies van de kabinetsreactie ontvangen. Op basis van uw feedback op de conceptversies en van de gesprekken die er rond de zomer over artikel 23 GW zijn gevoerd, ligt er nu een nieuwe conceptversie voor.

Graag horen wij voor het reces of u akkoord gaat met deze conceptversie. Streven is om de volgende afgestemde versie op 20 maart in de CWIZO te kunnen bespreken. Op uiterlijk 10 maart moet de Brief naar de postbus CWIZO worden verstuurd. Dank, mooie clay. Zie opmerkingen

Geadviseerd besluit

- Wij adviseren u om akkoord te gaan met de conceptversie van de kabinetsreactie en met het delen van deze versie met het ministerie van BZK.

Kernpunten

- In oktober ontving u van ons een tweede conceptversie van de kabinetsreactie, waarin wij naar aanleiding van de gesprekken die we rond de zomer over artikel 23 GW voerden een duidelijker normenkader hadden opgenomen dan voorheen.
- In uw reactie gaf u, onder meer, aan dat het normenkader wat u betreft nog scherper kon worden gepresenteerd en concrete voorbeelden daarbij zouden helpen. U wilde in de brief de belofte opnemen dat, mocht blijken dat dit gekozen normenkader standaarden stelt waaraan het huidige inspectiekader niet voldoet, het inspectiekader zal worden herzien.
- Van het ministerie van BZK kregen wij terug dat een voorgesteld normenkader moest zijn voorzien van een juridisch houdbare grond.
- De inspectie gaf aan geen bewijs te zien van de suggestie dat het huidige inspectiekader niet voldoende scherp zou zijn, en sprak zich uit tegen het noemen van controversiële voorbeelden.
- Zowel BZK als de inspectie en collegadirecties van OCW vonden de algehele toon van de brief polariserend.
- In de bijgevoegde conceptversie hebben wij alle feedback proberen te verwerken, zonder daarmee de hoofdboodschap geweld aan te doen.

- Deze conceptversie is nog niet afgestemd met de Inspectie van het Onderwijs, maar we informeren hen er wel over.
- Deze conceptversie is nog niet opnieuw aan BZK voorgelegd. Wij willen dit doen nadat wij uw commentaar op de brief hebben teruggekregen.
- Op 8 maart staat er een brainstorm gepland om deze Kamerbrief in context te bespreken.

Toelichting

Naar aanleiding van uw vraag om een scherper normenkader onderstrepen we in de brief dat de school weliswaar een eigen visie op 'het goede leven' mag hebben en die in het onderwijs mag uitdragen, maar dat deze nooit de boventoon mag voeren ten opzichte van de burgerschapsopdracht. In diezelfde lijn expliciteren we de mogelijkheid dat de inspectie naast praktijken die nooit worden beschermd door art. 23 GW. ook praktijken mag begrenzen waarvan kan worden gesteld dat ze ooit werden beschermd door art. 23 GW, maar die in de context van de huidige burgerschapsopdracht niet langer acceptabel zijn.

Voor beide categorieën is er een aantal voorbeelden opgenomen om het normenkader te verduidelijken. Voor de eerste categorie noemen we de voorbeelden: het propageren van geweld, het dwingen van kinderen uit de kast te komen en het in lesmateriaal verheerlijken van de doodstraf. Hiertegen mag en zal de inspectie zonder meer optreden.

Voor de tweede categorie noemen we de voorbeelden: het aanbieden van naar sekse gescheiden onderwijs, het misbruiken van leermiddelen met daarin traditionele visies op de rolverdeling tussen mannen en vrouwen en het onderschrijven door een school van de Nashville-verklaring. Deze voorbeelden hebben tot op heden gevallen in een grijs gebied waarover in de samenleving echter niet zelden ongemak bestaat. De brief stelt dat het wenselijk is om meer duidelijkheid over dit type kwesties te geven.

In de brief wordt aangegeven dat u samen met de inspectie zult bekijken of de huidige onderzoekskaders wel voldoende richting geven om in bovenstaande voorbeelden een oordeel te vellen over de naleving van de wet en dat u, indien nodig, de onderzoekskaders zal aanpassen. De inspectie zelf geeft aan (in een ander verband) weinig noodzaak te zien voor aanpassing van de onderzoekskaders voor zover deze het burgerschapsonderwijs betreffen.

Naar aanleiding van de vraag van BZK over juridische haalbaarheid hebben we in de brief aangegeven dat het voorgestelde normenkader haar grond vindt in artikel 23 van de Grondwet, de burgerschapsopdracht en in de zorgplicht die scholen hebben voor veiligheid. De nu aan u voorgelegde versie van de brief is, als gezegd, nog niet met BZK afgestemd.

Controversiële voorbeelden vond de inspectie schadelijk omdat ze zouden polariseren en omdat ze zouden suggereren dat de inspectie nu haar werk niet goed doet. Om polarisering en onterechte claims over de kundigheid van de inspectie te voorkomen, hebben we alle voorbeelden in de brief aan de huidige toezichtspraktijk ontleend.

Planning brief

- Feb. week 3: Conceptversie Kamerbrief naar MPVO
- Feb. week 4/mrt week 1: Afstemmen Kamerbrief met BZK en inspectie
- Mrt week 2: Afgestemde versie Kamerbrief naar MPVO
- 8 mrt: Brainstorm Kamerbrief
- 10 mrt: Kamerbrief in postbus CWIZO
- 20 mrt: Kamerbrief besproken in CWIZO
- 4 apr.: Kamerbrief besproken in RWIZO
- 6 apr.: Kamerbrief besproken in MR

Kamerbrief over de voortgang van de beleidsagenda informele scholing
De thema's die centraal staan in deze kabinetsreactie raken nauw aan de thema's die centraal staan in Kamerbrief over de voortgang van de beleidsagenda informele scholing. Volgens de huidige planning zullen de brieven in dezelfde CWIZO van 20 maart worden besproken en parallel aan elkaar naar de Kamer worden verstuurd.

Kamerbrief uitvoering motie Simons/Gundogan en Kwint c.s.
Daarnaast wordt er nog een reactie verwacht op de moties Simons/Gundogan en Kwint c.s., over het verbieden van (delen van) identiteitsverklaringen in (m.n.) het reformatorisch onderwijs.

Om alles in geheel te bezien staat er een brainstorm ingepland op 8 maart. ja top, ook graag Thuisonderwijs Voorstel ebg toevoeg

Financiële gevolgen

De brief bevat geen nieuwe financiële voornemens. Alle genoemde maatregelen zijn op het bestedingsplan van VO en MBO te vinden.

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

TER BESLUITVORMING
Aan: MOCW, MPVO

Primair Onderwijs

Van
Persoonsgeg...
Persoonsgegeven

Datum
12 april 2023

Referentie
37889679

Bijlagen
Conceptversie kabinetsreactie Onderwijsraadadvies 'Grenzen stellen, ruimte laten'

Intern OCW afgestemd
WJZ

nota

Kabinetsreactie Onderwijsraadadvies 'Grenzen stellen, ruimte laten'

Dank! Begrijp en volg de grote lijnen, mooi!
Twee verzoeken: + Voorbeelden langslopen, zonder en met en ze (niemand) inwilligen
+ Alles nog wat simpeler, soms plat Nederlands, opschrijven

Aanleiding

In oktober 2021 heeft de Onderwijsraad het advies 'Ruimte laten, grenzen stellen' gepubliceerd. Op 22 januari 2022 is door de vaste commissie voor OCW om een kabinetsreactie op dit Onderwijsraadadvies gevraagd. Sindsdien hebben er met MPVO drie brainstorms over dit onderwerp plaatsgevonden en heeft MPVO verschillende conceptversies van de kabinetsreactie ontvangen. Naar aanleiding van de laatste brainstorm op 23 maart 2023 hebben wij een nieuwe versie van de kabinetsreactie geschreven.

Geadviseerd besluit

- Hebben wij de goede toon te pakken in deze versie van de brief?
- Kunnen we deze versie interdepartementaal delen voor afstemming?

Kernpunten

- In de brainstorm van 23 maart 2023 spraken we af om de focus van de brief te verleggen van het poneren van een scherp normenkader naar het vragen om openheid voor dialoog, om polarisering naar aanleiding van de kabinetsreactie te voorkomen.
- De huidige briefversie is nog niet afgestemd met de Inspectie van het Onderwijs. Zij zijn inmiddels wel uitgenodigd voor een overleg over deze briefversie.
- De huidige brieversie is ook nog niet afgestemd met BZK. Ons voorstel is om dit te doen nadat wij uw feedback op de brief hebben teruggekregen.

Toelichting

Veranderingen t.a.v. vorige versie
De voornaamste veranderingen ten aanzien van de vorige versie zijn als volgt:

- De focus van de brief is verlegd van het poneren van een scherp normenkader naar het vragen om verbinding, respect en openheid voor dialoog. Het begint met het juiste gesprek op school.
- In de brief is ruimte gemaakt voor een grijs gebied waar het aankomt op het handelen van de inspectie. Dat de inspectie optreedt wanneer de grenzen van de onderwijsvrijheid worden overtreden, spreekt voor zich. Dit staat nog altijd in de brief. Maar in veel gevallen is het niet direct duidelijk of de grenzen van onderwijsvrijheid zijn overtreden. De brief benadrukt de waarde van het houden van een goed gesprek met alle betrokkenen op school.

- Veel van de concrete voorbeelden zijn uit de brief verwijderd, omdat voorbeelden in de brief nu in de eerste plaats moeten dienen als illustratie van de gevraagde openheid voor een goed gesprek en de in dat verband geldende eisen. Die eisen moeten nog concreter worden uitgewerkt, mede op basis van de toezichtspraktijk, waarover wij de komende tijd met de inspectie gesprek gaan. Dat gesprek zal er hopelijk ook toe leiden dat we met meer concrete voorbeelden kunnen komen over hoe deze eisen in de praktijk worden getoetst en toegepast.
    - Wij hebben vooralsnog één concreet voorbeeld kunnen vinden dat deze functie kan dienen, namelijk het voorbeeld van het meldgebod menstruerende meisjes. Het noemen van **alleen** dit voorbeeld brengt wel risico's met zich mee. Gegeven het wantrouwen dat al bestaat tussen overheid en moslimgemeenschap, kan dit toch als polariserend worden ervaren. Vanuit de islamitische gemeenschap hebben wij al meermaals gehoord dat het door hen als stigmatiserend wordt ervaren wanneer zij keer op keer in een negatief daglicht worden gezet.
    - Wij hebben ook één abstracter voorbeeld toegevoegd, namelijk het voorbeeld van de Week van de Lentekriebels. Deze kunnen we ook in de brief opnemen voor balans in de brief. Het faciliteren van gebedsruimtes op openbare scholen kan, wanneer dit gewenst is, ook als voorbeeld worden toegevoegd.

Politieke overwegingen
- In het coalitieakkoord is opgenomen dat er geen noodzaak is om artikel 23 Grondwet aan te passen.
- Deze kabinetsreactie is in lijn met het coalitieakkoord.

Juridische overwegingen
De kabinetsreactie is in nauwe samenwerking met WJZ tot stand gekomen.

Financiële gevolgen
De brief bevat geen nieuwe financiële voornemens. Alle maatregelen die in de brief worden genoemd zijn al eerder geïntroduceerd en geaccordeerd en zijn op het bestedingsplan van VO en MBO te vinden.

Informatie die niet openbaar gemaakt kan worden
N.v.t.

Planning
- 26 april Overleg met inspectie
- 8 mei Einde reces, reactie MOCW en MPVO
- 9 mei Voorleggen aan BZK
- 10 mei Verwerken feedback BZK + in tas MOCW en MPVO
- 12 mei Aanleveren CWIZO
- 22 mei CWIZO
- 6 juni RWIZO
- 9 juni MR

31/05:
opmerkingen MPVO op nota nr. 38256480

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

ID.nr.:

TER BESLUITVORMING
Aan: MPVO, MOCW

Akkoord MPVO verzoek MPVO om voorbeelden er voor nu (toch) even uit te laten (of met vraag richting TK 30/5 te presenteren)

Primair Onderwijs

Van
Persoonsgeg...
Persoonsgegeven

Datum
15 mei 2023

Referentie
38256480

Bijlagen
1. Kamerbrief schoon
2. Kamerbrief TC

Intern afgestemd met
VO, DE, MBO, PDR, WJZ

Extern afgestemd met
IvhO

nota

Kabinetsreactie Onderwijsraadadvies 'Grenzen stellen, ruimte laten'

Aanleiding

Op basis van uw reactie van 24 april 2023 en van MOCW van 11 mei jl. hebben wij een nieuwe conceptversie van de Kabinetsreactie op het Onderwijsraadadvies 'Grenzen stellen, ruimte laten' geschreven. In de nieuwe versie zijn deels ook de opmerkingen van andere directies en de Inspectie van het Onderwijs (hierna: inspectie) verwerkt.

Geadviseerd besluit

Wij adviseren u:

- Akkoord te gaan met de voorgestelde brief.
- De brief te agenderen voor de CWIZO van 12 juni.

Kernpunten

- Naar aanleiding van de reactie van MPVO zijn al zijn tekstvoorstellen overgenomen, is de brief is simpeler verwoord en zijn er meer (micro)voorbeelden toegevoegd.
- Naar aanleiding van de opmerkingen van MOCW over welke type onderwijs de reactie gaat, is dit in de brief verduidelijkt.
- De vorige conceptversie is ook gedeeld met de directies Emancipatie (DE) en Middelbaar Beroepsonderwijs (MBO), het Programma voor Discriminatie en Racisme (PDR), het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) en de inspectie.
- DE, MBO en PDR stelden vooral een paar tekstuele wijzigingen voor, deze zijn in de nieuwe versie van de brief verwerkt.
- MBO geeft aan dat deze brief hen niet treft. MOCW leest mee vanuit het dossier emancipatie.
- BZK gaf naast enkele (kleine) tekstuele wijzigingen ook twee fundamentelere punten van feedback mee over de (houdbaarheid van de) interpretatie van art. 23 GW en over het hanteren van subjectieve normen. De tekstuele wijzigingen hebben wij verwerkt. De fundamentelere punten van BZK delen wij niet. Dit wordt onder het kopje *Opmerkingen BZK + overwegingen* verder toegelicht. BZK lijkt daardoor op deze twee punten niet akkoord te zijn met de huidige versie van de brief. Voordat verder zal worden afgestemd met BZK leggen wij de punten bij u voor.
- Op 9 mei heeft op ambtelijk niveau een gesprek plaatsgevonden met de inspectie. De inspectie gaf aan dat de brief niet in lijn was met het handelen van de inspectie. Op verzoek van de inspectie hebben wij duidelijker

omschreven hoe de inspectie toetst of scholen voldoen aan de burgerschapsopdracht en om daarbij het belang van een gesprek over de achtergrond waartegen het handelen plaatsvindt te benadrukken.

Financiële gevolgen

Geen.

Toelichting

Uw verzoeken ten aanzien van de brief
U gaf in reactie op de vorige versie van de brief drie grotere verzoeken mee. Hieronder leest u hoe we deze verzoeken in de nieuwe versie van de brief hebben verwerkt.

1. Om de brief simpeler te verwoorden

Dit verzoek hebben wij geprobeerd vorm te geven door technische termen en constructies te versimpelen en waar mogelijk te vermijden. Er is nog een aantal technische termen en constructies gehandhaafd die naar onze mening nodig zijn om de boodschap van de brief duidelijk te maken. Wij adviseren u om deze termen en constructies te laten staan. Het gaat om termen als 'diversiteit' en 'polarisatie' en om toegankelijke juridische terminologie.

2. Om meer (micro)voorbeelden aan de brief toe te voegen

In de brief zijn de volgende (micro)voorbeelden toegevoegd:

- P. 1: Samenkomst van verschillende geloofsrichtingen
- P. 4: Verschillen in politieke opvattingen
- P. 5: Inrichten van stilte- of gebedsruimtes
- P. 5/6: Ruimte voor klimaatdemonstraties
- P. 6: Gebruik van spotprenten door docenten

Het voorbeeld over het inrichten stilte- of gebedsruimtes stellen we voor als alternatief voor het voorbeeld over het verplicht melden van de menstruatie voor het verrichten van het gebed. Dit laatste voorbeeld is complex en ligt daardoor gevoelig.

3. Om duidelijk te maken hoe we nu met situaties omgaan t.o.v. eerdere situaties

U gaf aan graag bij alle voorbeelden een vergelijking te maken tussen de oude en de nieuwe invulling van art. 23 GW. Wij hebben geen direct onderscheid gemaakt tussen een oude en nieuwe invulling om verwarring te voorkomen. We hebben dit verschil proberen te verduidelijken door vooral het voeren van het gesprek t.a.v. de nieuwe invulling te benadrukken. De voorbeelden laten zien dat er momenteel echt anders wordt omgegaan dan met situaties van eerder.

Opmerkingen BZK + overwegingen
In haar reactie op de brief, geeft BZK twee fundamentele punten mee:

a) Interpretatie art. 23 GW
Voor het bepalen van de reikwijdte van art. 23 GW leunt de kabinetsreactie op het advies van de Onderwijsraad. Daarin wordt de democratische rechtsstaat nadrukkelijker en explicieter aan het interpretatiekader van art. 23 GW toegevoegd. BZK wijst erop dat interpretaties van de Onderwijsraad niet hoeven te worden gevolgd door anderen (bijvoorbeeld de rechter).

Overweging WJZ: het klopt uiteraard dat tussen verschillende instanties verschil van inzicht kan bestaan over de interpretatie van art. 23 GW. Het is eveneens juist dat de interpretatie van de Onderwijsraad, die in de beleidsreactie wordt gevolgd, een nieuwe stap is. Wat ons betreft is hier echter voldoende grondslag voor. Dat de onderwijsvrijheid wordt begrensd door democratisch-rechtsstatelijke uitgangspunten staat immers niet ter discussie, terwijl het belang van die uitgangspunten steeds zwaarwegender kan worden geacht (ook door de grondwetgever, blijkens de recente introductie van de algemene bepaling aan de Grondwet). BZK heeft geen argumenten aangereikt waarom deze interpretatie onjuist of ontoelaatbaar zou zijn.

b) Subjectiviteit van normen
BZK ziet risico's als de burgerschapsopdracht wordt ingevuld aan de hand van subjectieve begrippen, bijvoorbeeld: dat leerlingen zich veilig moeten voelen. De kans bestaat volgens BZK dat het concept onderwijsvrijheid hiermee illusoir wordt.

Overweging: De constatering die BZK doet, lijkt te berusten op de aanname dat het veilige schoolklimaat dat de burgerschapsopdracht van scholen vraagt, gestaafd wordt aan de hand van de ervaringen van leerlingen. Hoewel de ervaring van leerlingen er natuurlijk toe doen, is dit geen terechte constatering. Het betreft voorwaarden om een veilige ervaring van leerlingen *redelijkerwijs te kunnen garanderen*, zoals respect voor mensen met andere denkbeelden. Het is dus niet zo dat de uit de burgerschapsopdracht voortvloeiende eisen van subjectieve aard zijn.

Planning

- 2 juni Aanleveren CWIZO
- 12 juni CWIZO
- 27 juni RWIZO
- 30 juni MR

opm. op p. 2 zie aldaar

02/06: Zie tekstuele wijziging van MOCW bij brf. met nr.: 3404419g2 pag. 2.

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap ID. nr.:

TER BESLUITVORMING
Aan: MPVO, MOCW

Primair Onderwijs

Van
Persoonsgeg...
Persoonsgegeven

Datum
15 mei 2023

Referentie
38256480

Bijlagen
1. Kamerbrief schoon
2. Kamerbrief TC

Intern afgestemd met
VO, DE, MBO, PDR, WJZ

Extern afgestemd met
IvhO

S.

nota

Kabinetsreactie Onderwijsraadadvies 'Grenzen stellen, ruimte laten'

Aanleiding

Op basis van uw reactie van 24 april 2023 en van MOCW van 11 mei jl. hebben wij een nieuwe conceptversie van de Kabinetsreactie op het Onderwijsraadadvies 'Grenzen stellen, ruimte laten' geschreven. In de nieuwe versie zijn deels ook de opmerkingen van andere directies en de Inspectie van het Onderwijs (hierna: inspectie) verwerkt.

Geadviseerd besluit

Wij adviseren u:

- Akkoord te gaan met de voorgestelde brief.
- De brief te agenderen voor de CWIZO van 12 juni.

Kernpunten

- Naar aanleiding van de reactie van MPVO zijn al zijn tekstvoorstellen overgenomen, is de brief is simpeler verwoord en zijn er meer (micro)voorbeelden toegevoegd.
- Naar aanleiding van de opmerkingen van MOCW over welke type onderwijs de reactie gaat, is dit in de brief verduidelijkt.
- De vorige conceptversie is ook gedeeld met de directies Emancipatie (DE) en Middelbaar Beroepsonderwijs (MBO), het Programma voor Discriminatie en Racisme (PDR), het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) en de inspectie.
- DE, MBO en PDR stelden vooral een paar tekstuele wijzigingen voor, deze zijn in de nieuwe versie van de brief verwerkt.
- MBO geeft aan dat deze brief hen niet treft. MOCW leest mee vanuit het dossier emancipatie.
- BZK gaf naast enkele (kleine) tekstuele wijzigingen ook twee fundamentelere punten van feedback mee over de (houdbaarheid van de) interpretatie van art. 23 GW en over het hanteren van subjectieve normen. De tekstuele wijzigingen hebben wij verwerkt. De fundamentelere punten van BZK delen wij niet. Dit wordt onder het kopje *Opmerkingen BZK + overwegingen* verder toegelicht. BZK lijkt daardoor op deze twee punten niet akkoord te zijn met de huidige versie van de brief. Voordat verder zal worden afgestemd met BZK leggen wij de punten bij u voor.
- Op 9 mei heeft op ambtelijk niveau een gesprek plaatsgevonden met de inspectie. De inspectie gaf aan dat de brief niet in lijn was met het handelen van de inspectie. Op verzoek van de inspectie hebben wij duidelijker

omschreven hoe de inspectie toetst of scholen voldoen aan de burgerschapsopdracht en om daarbij het belang van een gesprek over de achtergrond waartegen het handelen plaatsvindt te benadrukken.

Financiële gevolgen

Geen.

Toelichting

Uw verzoeken ten aanzien van de brief
U gaf in reactie op de vorige versie van de brief drie grotere verzoeken mee. Hieronder leest u hoe we deze verzoeken in de nieuwe versie van de brief hebben verwerkt.

1. Om de brief simpeler te verwoorden

Dit verzoek hebben wij geprobeerd vorm te geven door technische termen en constructies te versimpelen en waar mogelijk te vermijden. Er is nog een aantal technische termen en constructies gehandhaafd die naar onze mening nodig zijn om de boodschap van de brief duidelijk te maken. Wij adviseren u om deze termen en constructies te laten staan. Het gaat om termen als 'diversiteit' en 'polarisatie' en om toegankelijke juridische terminologie.

2. Om meer (micro)voorbeelden aan de brief toe te voegen

In de brief zijn de volgende (micro)voorbeelden toegevoegd:

- P. 1: Samenkomst van verschillende geloofsrichtingen
- P. 4: Verschillen in politieke opvattingen
- P. 5: Inrichten van stilte- of gebedsruimtes
- P. 5/6: Ruimte voor klimaatdemonstraties
- P. 6: Gebruik van spotprenten door docenten

Het voorbeeld over het inrichten stilte- of gebedsruimtes stellen we voor als alternatief voor het voorbeeld over het verplicht melden van de menstruatie voor het verrichten van het gebed. Dit laatste voorbeeld is complex en ligt daardoor gevoelig.

3. Om duidelijk te maken hoe we nu met situaties omgaan t.o.v. eerdere situaties

U gaf aan graag bij alle voorbeelden een vergelijking te maken tussen de oude en de nieuwe invulling van art. 23 GW. Wij hebben geen direct onderscheid gemaakt tussen een oude en nieuwe invulling om verwarring te voorkomen. We hebben dit verschil proberen te verduidelijken door vooral het voeren van het gesprek t.a.v. de nieuwe invulling te benadrukken. De voorbeelden laten zien dat er momenteel echt anders wordt omgegaan dan met situaties van eerder.

Opmerkingen BZK + overwegingen
In haar reactie op de brief, geeft BZK twee fundamentele punten mee:

a) Interpretatie art. 23 GW
Voor het bepalen van de reikwijdte van art. 23 GW leunt de kabinetsreactie op het advies van de Onderwijsraad. Daarin wordt de democratische rechtsstaat nadrukkelijker en explicieter aan het interpretatiekader van art. 23 GW toegevoegd. BZK wijst erop dat interpretaties van de Onderwijsraad niet hoeven te worden gevolgd door anderen (bijvoorbeeld de rechter).

Overweging WJZ: het klopt uiteraard dat tussen verschillende instanties verschil van inzicht kan bestaan over de interpretatie van art. 23 GW. Het is eveneens juist dat de interpretatie van de Onderwijsraad, die in de beleidsreactie wordt gevolgd, een nieuwe stap is. Wat ons betreft is hier echter voldoende grondslag voor. Dat de onderwijsvrijheid wordt begrensd door democratisch-rechtsstatelijke uitgangspunten staat immers niet ter discussie, terwijl het belang van die uitgangspunten steeds zwaarwegender kan worden geacht (ook door de grondwetgever, blijkens de recente introductie van de algemene bepaling aan de Grondwet). BZK heeft geen argumenten aangereikt waarom deze interpretatie onjuist of ontoelaatbaar zou zijn.

b) Subjectiviteit van normen
BZK ziet risico's als de burgerschapsopdracht wordt ingevuld aan de hand van subjectieve begrippen, bijvoorbeeld: dat leerlingen zich veilig moeten voelen. De kans bestaat volgens BZK dat het concept onderwijsvrijheid hiermee illusoir wordt.

Overweging: De constatering die BZK doet, lijkt te berusten op de aanname dat het veilige schoolklimaat dat de burgerschapsopdracht van scholen vraagt, gestaafd wordt aan de hand van de ervaringen van leerlingen. Hoewel de ervaring van leerlingen er natuurlijk toe doen, is dit geen terechte constatering. Het betreft voorwaarden om een veilige ervaring van leerlingen *redelijkerwijs te kunnen garanderen*, zoals respect voor mensen met andere denkbeelden. Het is dus niet zo dat de uit de burgerschapsopdracht voortvloeiende eisen van subjectieve aard zijn.

Planning

- 2 juni Aanleveren CWIZO
- 12 juni CWIZO
- 27 juni RWIZO
- 30 juni MR